

MARIN SOPTA - VLATKA LEMIĆ - MARIJA BENIĆ PENAVA, *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću*, Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva, Zagreb, 2020., 332 str.

U izdanju Centra za istraživanje hrvatskog iseljeničtva objavljen je zbornik radova s međunarodne konferencije *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću* koja se održala u Zagrebu 21. i 22. veljače 2019. Urednici zbornika su Marin Sopta, Vlatka Lemić i Marija Benić Penava. Nakon programa konferencije, prologa i uvodnih riječi izgovorenih na otvaranju konferencije zbornik donosi 29 radova različitih autora.

Zbornik započinje radom "Proces čišćenja memorije: emigrantska *Hrvatska revija* i historiografija" (str. 17-29) autora Jure Krište. Autor obrađuje drugu fazu izdavanja časopisa *Hrvatska revija* koji je u razdoblju od 1951. do 1991. godine izlazio u inozemstvu. Krišto navodi da je taj časopis, slobodan od ideoloških okova koje je komunistički režim nametao domaćoj znanosti, tijekom 40 godina omogućavao razvoj hrvatske historiografije. *Hrvatska revija* okupljala je emigrante različitih svjetonazora i kritizirajući totalitarizam ustaštva i komunizma kao neautentičnih, Hrvatima uvezenih ideologija, gradila narodnu državotvornu hrvatsku perspektivu. Krišto navodi da je znanstvena produkcija *Hrvatske revije* bila i ostala zanemarena, što bi trebalo promijeniti. Autor smatra da se perspektiva suradnika toga časopisa treba iskoristiti za konstrukciju temeljnoga metanarativa hrvatske historiografije čime bi poslužila potpunoj integraciji hrvatske nacije.

Drugi članak s naslovom "Hrvatska kultur-politička emigracija; začetnik i prva žrtva Domovinskog rata" (str. 31-39) djelo je Tomislava Sunića. Autor opisuje *Kulturkampf* časopisa *Hrvatska revija* s komunističkom kultur-političkom propagandom. Sunić smatra kako u današnjoj Hrvatskoj kao i u njezinu uzoru, zapadnom svijetu, kulturnu hegemoniju imaju marksistički i liberalni intelektualci kojima je hrvatska državotvorna ideja strana, što je posljedica izostanka lustracije nakon rušenja komunizma. Autor tvrdi da su partijski i režimski kadrovi, koji ne osjećaju lojalnost ni prema jednoj državi nego nasto-

je biti podobni svakome režimu, pragmatično zamijenili jugoslavenstvo za hrvatstvo te izigrali hrvatske nacionalne domoljubne snage i novoostvarenu državu pretvorili u travestiju.

Treći članak naslovljen "Hrvatska politička emigracija: nastanak, podjele, kontroverze" (str. 41-56) autora Danijela Jurkovića pregled je prvih godina hrvatske političke emigracije nakon Drugoga svjetskog rata. Autor opisuje podjelu interesnih sfera između Velike Britanije i SSSR-a prema kojoj je Jugoslavija pripala sovjetskoj domeni te strah Britanaca od napredovanja Titovih snaga u Italiji i Austriji zbog čega su Britanci bili voljni partizanima isporučiti hrvatske emigrante. Sjedinjene Američke Države u novoj političkoj konstelaciji bile su glavni suparnik komunizma i stoga zainteresiraniji za prihvati i zbrinjavanje hrvatskih antikomunističkih emigranata. Dva najznačajnija predstavnika hrvatske emigracije u prvim poslijeratnim godinama bili su Vladko Maček i Ante Pavelić, kojima je zajedničko to da su svoje utočište pronašli uz pomoć SAD-a te da su komunizam i Sovjetski Savez smatrali najvećim svjetskim zlom. Jurković u ovome radu opisuje usporednu povijest njihova migriranja i emigrantskoga političkog djelovanja.

U članku "Kako smo postali Jugoslaveni: o etničkim/nacionalnim identitetima Hrvata u Čileu i Argentini za vrijeme Prvoga svjetskog rata" (str. 57-76) autorice Marine Perić Kaselj prikazane su razlike u nacionalnom opredjeljivanju među hrvatskim emigrantima u Južnoj Americi. U Čileu su emigraciju činili gotovo isključivo dalmatinski Hrvati koji su zbog talijanskih teritorijalnih aspiracija bili skloniji integralnoj jugoslavenskoj nacionalnoj ideji, dok su u Argentini osim Dalmatinaca živjeli i Hrvati iz drugih krajeva, kao i veći broj Srba. Negativno iskustvo suživota sa Srbima, nesklonima jugoslavenstvu, argentinske je Hrvate udaljavalo od jugoslavenske uzajamnosti. Hrvatska emigracija Južne Amerike osnovala je nekoliko časopisa, a najznačajniji pothvat bilo je osnivanje Jugoslavenske napredne omladine, organizacije pod okriljem Jugoslavenskog odbora stacioniranog u Londonu koji se velikim dijelom financirao upravo sredstvima hrvatske latinoameričke emigracije. Mario Jareb je u radu "Hrvatsko domobranstvo u objema Amerikama kao sastavni dio Ustaško-domobranskog pokreta od 1931. do Drugoga svjetskog rata" (str. 77-94) opisao drugačiju orijentaciju hrvatske emigracije u Amerikama. Nepovoljno iskustvo monarhističke Jugoslavije brojne Hrvate odvratilo je od ideje jugoslavenstva, posljedica čega je bilo osnivanje organizacije Hrvatski domobran pod starješinstvom ustaškoga poglavnika

Ante Pavelića. Jareb je prikazao djelovanje podružnica te organizacije u SAD-u do njezina gašenja 1941. godine te djelovanje podružnica u Argentini koja je za razliku od Čilea tada imala značajan broj hrvatskih emigranata nove generacije.

Marin Sopta u članku "Hrvatska seljačka stranka i Hrvatski oslobodilački pokret od 1945. do 1990." (str. 95-104) usporedno prikazuje djelovanje dviju najznačajnijih emigrantskih skupina nakon Drugoga svjetskog rata. HSS je prije rata bio najpopularnija hrvatska stranka, a iako ih je pasivnost za vrijeme ratnih godina koštala mnogih simpatizera, stranka je i nakon rata zadržala brojne pristae djelujući u emigraciji. Do kraja Mačekova života (1964.) stranka nije odbacila Jugoslaviju kao državni okvir unutar kojega se trebalo riješiti hrvatsko pitanje, a tu koncepciju odbacio je Mačekov nasljednik Juraj Krnjević. Hrvatski oslobodilački pokret bio je sastavljen uglavnom od izbjeglih pripadnika ustaškoga pokreta, a njegov osnivač bio je Ante Pavelić, pa se organizacija od samoga osnivanja 1956. godine zalagala za Hrvatsku kao samostalnu državu. HSS i HOP bili su ideološki i povijesni rivali, obje frakcije imale su političku vlast u domovini u ranijim godinama zbog čega su njihova vodstva smatrala da predstavljaju općehrvatske iseljeničke interese i nisu bili spremni na kompromis. Kako su to bile dvije najznačajnije hrvatske emigrantske organizacije u prvim godinama poraća, njihov beskompromisan stav onemogućavao je stvaranje jedinstvenog emigrantskog fronta i udaljavao mlađe naraštaje emigranata od tih organizacija.

Tomislav Đurasović u memoarskom radu "Hrvatsko proljeće i Hrvatska politička emigracija: međusobni odnosi i utjecaji, ujedinjenje i zajednička borba za Hrvatsku" (str. 105-115) donosi pregled glavnih događaja Hrvatskoga proljeća u kojemu je i sam sudjelovao. Nakon gušenja toga reformnog pokreta mnogi "proljećari" izbjegli su u inozemstvo, a među njima je bio i sam Đurasović. Autor opisuje djelovanje izbjeglih "proljećara" i njihove odnose sa starijom generacijom emigranata, hrvatskim radnicima na "privremenom radu" u inozemstvu i hrvatskim dušobrižnicima u emigraciji. Sljedeći rad naslova "Akcije Hrvatskog narodnog vijeća u vrijeme bolesti i smrti Josipa Broza Tita" (str. 117-129) napisao je Wolfy Krešić. Autor navodi kako je bolest predsjednika SFRJ kod brojnih emigranata oživjela nadu u skorašnji raspad Jugoslavije. Hrvatsko narodno vijeće stoga je 1980. godine intenziviralo svoje akcije, koje se zbog interesa međunarodne zajednice za opstanak strateški važne Jugoslavije nisu mogle orijentirati na rješavanje hrvatskoga nacionalnog pitanja, pa su usmjerene

na borbu za prava potlačenih hrvatskih pojedinaca u suradnji s Međunarodnim helsinškim udruženjem.

Potom slijedi članak "Razlozi za osnivanje Hrvatskoga državotvornog pokreta 1981. godine" (str. 131-137) autora Nikole Štedula koji opisuje djelovanje emigrantskoga pokreta različitog od Hrvatskoga narodnog vijeća kao krovne, ali po autoru pasivne i gotovo sterilne organizacije. Hrvatski državotvorni pokret nastao je na osnovi programskih točaka Brune Bušića, te je prema autoru unio novu dinamiku među hrvatsku emigraciju koju je uspavala "hrvatska šutnja" poslije gušenja Hrvatskoga proljeća uz prešutan pristanak zapadnih demokratskih sila. HDP se za razliku od ostalih emigrantskih pokreta zalagao za radikalnije metode i naglašavao potrebu saveza s hrvatskim reformnim komunistima i novom generacijom emigranata "proljećara".

U nastavku zbornika slijede biografski radovi o istaknutim emigrantima počevši s radom "Krunoslav Draganović - 'trn u oku' jugoslavenskom komunističkom režimu" (str. 139-155) autora Miroslava Akmadže. Autor prikazuje Draganovićev život od mladosti, preko službi u Jugoslaviji i NDH do djelovanja u emigraciji i misterioznoga povratka u Jugoslaviju. Draganović se nakon 1945. godine smjestio u Rimu te se osim crkvenog angažirao i na političkom polju. Bio je uz Branimira Jelića suosnivač Hrvatskoga narodnog odbora, a upravo je njegova politička djelatnost zabrinjavala jugoslavenske komuniste, koji su zabranili slanje svećenika na doktorate u rimski Zavod svetoga Jeronima dok ta ustanova nije otpustila Draganovića. Draganović je i nakon otpuštanja iz zavoda bio opasan za Jugoslaviju zbog čega je vjerojatno otet i odveden u Sarajevo, gdje je poslužio kao adut u pregovorima Jugoslavije s Vatikanom oko pitanja uspostave diplomatskih odnosa. Pronađeno je kompromisno rješenje, Draganović nije osuđen, ali je politički neutraliziran.

Nadalje, u radu Ivana Miletića "Dr. George Jure Prpić (1920.-2009.): Povjesničar hrvatskog iseljništva u Americi" (str. 157-164) obrađeno je emigrantsko djelovanje ovoga hrvatskog intelektualca i borca za širenje hrvatske povijesne perspektive u zapadnom svijetu. Nadalje, Tanja Trošelj Miočević u članku "Bogdan Radica - diplomat, publicist i novinar" (str. 165-171) prikazuje dvostruko razočarenje u jugoslavenstvo Bogdana Radice, Hrvata koji je obnašao javne dužnosti u monarhijskoj i komunističkoj Jugoslaviji, a u obje se razočarao zbog njihova velikosrpskoga karaktera. U kratkom radu "Dušobrižničko djelovanje Vilima Cecelje (1909.-1989.): Političke okolnosti Drugog

svjetskog rata i poraća" (str. 173-174) autora Marka Zadrevca opisano je djelovanje ovoga humanitarca i čuvara Bleiburške uspomene.

Jure Vujić u radu "Revolucionarna strategija hrvatske političke emigracije u kontekstu hladnog rata: nedoumice, dileme oko legitimiteta nasilne borbe i pojmovno razbistravanje 'terorističke' paradigme" (str. 175-182) piše o fenomenologiji terorizma i postavlja pitanje odnosa između terorističke nelegalnosti i nelegitimnosti totalitarne vladavine. Potom slijedi tekst Marina Knezovića "Nasilje kao sredstvo političke borbe hrvatskih iseljenika početkom 20. stoljeća očima Stjepana Radića i Stjepana Dojčinovića" (str. 183-194) koji donosi različite poglede na pitanje atentata na kraljevskoga komesara u Hrvatskoj Ivana Skerleca. Radić je u skladu sa svojim pacifizmom i austroslavizmom osudio atentat za koji je smatrao da samo šteti hrvatskome narodu. U tekstu atentatora Stjepana Dojčinovića očituje se razočaranje u pragmatične političare i služinski mentalitet Hrvata u domovini koji mirno trpe nepravdu. Dojčinović naglašava da samo hrvatska emigracija pokazuje želju za otporom i stoga jedino ona može biti činitelj spasonosnih promjena.

Nadalje, Bože Vukušić u radu "Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB)" (str. 195-212) prikazuje djelovanje te organizacije osnovane u Australiji 1961. godine. Većina emigrantskih organizacija bila je javnoga karaktera, dok je HRB bila konspirativna organizacija koja je nastojala svim raspoloživim sredstvima "ponovo uskrisiti (Hrvatsku) u njezinim etničkim i povijesnim granicama" i to snagama mladih revolucionarnih nacionalno osviještenih Hrvata. Autor opisuje terorističke akcije HRB-a u inozemstvu od njegova osnivanja do diverzantske akcije Bugojanske skupine Feniks 72, nakon čega su agresivni UDB-ini progoni pripadnika HRB-a natjerali članove organizacije na smanjenje intenziteta svojih aktivnosti. HRB je rasformiran nakon što je uspostavom suverene demokratske Republike Hrvatske ispunjena zadaća organizacije.

Potom slijedi rad Anđelka Mijatovića "Bruno Bušić, simbol hrvatskoga otpora i žrtve" (str. 213-218) u kojemu je prikazana Bušićeva borba u zemlji i inozemstvu za prava hrvatskoga naroda, zbog koje je postao nacionalni mučenik i simbol hrvatske ustrajnosti i borbenosti.

Ivan Tepeš u članku "Vladko Maček ili Juraj Krnjević? Percepcija dvojice čelnika HSS-a u političkoj emigraciji od 1945. do 1965. godine" (str. 219-235) opisuje različite taktičke težnje Mačeka i Krnjevića u cilju rješavanja hrvatskoga pitanja. Maček je ustrajao na jugoslavenskom okviru koji je Krnjević odbacivao, što je za posljedicu imalo

različit odnos srpskih i slovenskih emigranata kao i ostalih hrvatskih državotvornih emigrantskih skupina prema njima. Zajedničko Mačeku i Krnjeviću je to što su na temelju izbornoga uspjeha iz 1938. godine smatrali da imaju legitimitet predstavljanja cjelokupna hrvatskoga naroda zbog čega nisu bili spremni na kompromis s drugim organizacijama.

U radu Marka Paradžika "Hrvatska republikanska stranka od 1951. do 1991. godine" (str. 237-245) opisano je djelovanje organizacije spremne na kompromis koju su u Argentini osnovali bivši dužnosnici NDH nakon što su odbacili diktaturu i prihvatili demokratsko višestranačje. Prvi predsjednik Hrvatske republikanske stranke, Ivan Oršanić, posebno je zaslužan za osnivanje krovne emigrantske organizacije Hrvatskog narodnog vijeća koje je propalo zbog težnji Krnjevićeva HSS-a i Luburićeva Hrvatskoga narodnog otpora za monopolom zastupanja izbjeglih Hrvata. Drugi predsjednik Ivo Korsky, bivši član ustaškoga pokreta, nastavio je s politikom približavanja različitih emigrantskih skupina što je okrunjeno oživljavanjem i dugotrajnijim opstankom Hrvatskoga narodnog vijeća.

Vlado Glavaš u radu "Hrvatski domobranski nogometni klub Hrvat iz Chicaga" (str. 247-250) prikazao je športski segment promocije hrvatskoga nacionalnog pitanja. Potom slijedi niz biografskih članaka. Mislav Rubić je člankom "Političko i kulturno djelovanje dr. Ante Cilige u iseljeništvu od 1945. do 1991. godine" (str. 251-252) sažeto iznio principijelnu i ustrajnu borbu ovoga hrvatskog emigranta za svoja uvjerenja. Krešimir Bušić je radom "Političko i kulturno djelovanje prof. Marka Čovića u domovini i iseljeništvu" (str. 253-276) obradio aspekt hrvatskoga pitanja u Bačkoj i Banatu u prvoj polovici 20. stoljeća. Kroz prikaz političkoga i kulturnoga djelovanja Marka Čovića opisana su politička kretanja vojvođanskih Hrvata od umjerenog jugoslavenstva Bunjevačko-šokačke stranke / Vojvođanske pučke stranke do federalističkoga kroatizma Hrvatske seljačke stranke. Autor je opisao i Čovićev rad u tajništvu Ministarstva bogoštovlja i nastave NDH te njegove poglede prema Mili Budaku i Miroslavu Krleži.

U članku "Mara Matočec i iseljenički HSS" (str. 277-285) autora Vlatka Smiljanića opisan je život i politički rad prve hrvatske političarke, značajne prosvjetno-kulturne aktivistice i borkinje za emancipaciju žena Mare Matočec. Domagoj Novosel je u radu "Život i djelovanje emigranta Nikole Holjevca" (str. 287-292) opisao političke aktivnosti ličke obitelji Holjevac, u kojemu je odlično prikazano mnoštvo ideologija, političkih gledišta, svjetonazora i međusobno suprotstavljenih

režima čije su konfrontacije razapinjale hrvatski narod i konstantno obnavljale emigrantske naraštaje. Gojko Barić i Jakov Žižić su u članku "Program emigrantskoga časopisa *Poruka slobodne Hrvatske*" (str. 293-296) prikazali polemike hrvatskih emigranata pisane krajem 70-ih godina 20. stoljeća oko pitanja položaja Srba u potencijalnoj suverenoj Hrvatskoj.

Maja Grdić je u radu "Jugoslavenski odbor" (str. 297-305) opisala djelovanje izbjeglih predstavnika Hrvata, Slovenaca i Srba iz Austro-Ugarske Monarhije, predvođenih Antom Trumbićem i Franom Supilom, te njihovu borbu za stvaranje Jugoslavije. Opisane su različite vizije i prijedori glavnih članova odbora po pitanju uređenja nove države te usponi i padovi u taktičkim pregovorima emigranata sa srpskim i talijanskim državicima čiji je tijek ovisio o razvoju stanja na bojištu i smjeru međunarodne politike.

Mateo Bunoza člankom "Hrvatski komitet 1919.-1921." (str. 307-315) prikazuje djelovanje revolucionarne skupine emigranata nezadovoljne uspostavom jugoslavenske države. Dok se emigrantska skupina okupljena oko austro-ugarskog časnika, generala Stjepana Sarkotića, zalagala za diplomatsku borbu i restauraciju habsburške dinastije u Hrvatskoj, revolucionarni Hrvatski komitet, ideološki prethodnik Ustaškoga pokreta, nastojao je vojno osloboditi Hrvatsku iz beogradskog zagrljaja i pitanje uređenja države odrediti plebiscitom. Članovi komiteta u tu svrhu povezali su se sa službenom Italijom i Mađarskom, kao i s Gabrieleom D'Annuziom, ali potpisivanje Rapallskoga ugovora onemogućilo je njihova nastojanja.

Potom slijedi članak Ante Kožula "Hrvatsko iseljništvo u Australiji 1970-ih" (str. 317-324). Autor je opisao diplomatsku borbu hrvatskih emigranata za priznanje hrvatskoga pitanja i Hrvata kao posebnoga naroda. Plod takve borbe bilo je osnivanje Hrvatske ambasade kao konkurenta jugoslavenskim izaslanstvima na koja su postavljani bivši agenti UDB-e. Kožul opisuje i represiju australske vladajuće Laburističke stranke uz pomoć jugoslavenskih tajnih agenata usmjerene prema hrvatskim iseljenicima.

Posljednji članak u ovome zborniku djelo je Stjepana Šuleka, a naslov rada je "Na tragu dr. Luja Tončić-Sorinja" (str. 325-331). Autor opisuje djelovanje austrijskoga diplomata hrvatskoga podrijetla dr. Luja Tončić-Sorinja, najpoznatijega kao ministra vanjskih poslova Austrije i glavnoga tajnika Vijeća Europe koji je predložio da se Schillerova Oda radosti iz Beethovenove 9. simfonije proglaši himnom Europske unije. Tončić-Sorinj nastojao je svoje diplomatske veze iskoristiti za

promicanje hrvatskoga pitanja i njegovo rješenje u sklopu zapadnoeuropskoga demokratskog poretka, pa je stoga odbio političku ponudu autoritarnoga vodstva NDH, ali nije se mirio ni s uspostavom prosrpske komunističke diktature u Hrvatskoj.

Za hrvatski narod 20. stoljeće predstavlja vrijeme grčevite i ustrajne borbe za rješavanje svoga nacionalnog pitanja. Ta putanja išla je od uklještenja između Austrije i Ugarske, preko jugoslavenskih stranputica i hrvatskoga zastranjivanja u ustaškom totalitarizmu do oslobodilačkoga rata za ostvarenje suverene države Hrvatske. Borba za nacionalnu ravnopravnost i slobodu sa sobom je nosila brojne, ali ne beznadne ili nepremostive poraze, koji su stvarali hrvatsku političku emigraciju. Kako je hrvatska nacionalna borba bila posebno dugotrajna, tako je i hrvatska politička emigracija konstantno obnavljana novim naraštajima, pa je stekla značajnu brojnost i akcijski potencijal. Hrvatska politička emigracija nastavila se boriti do kraja stoljeća, svoj je obol dala i u Domovinskom ratu, stoga je zaradila značajno mjesto u hrvatskom kolektivnom sentimentu. U ovome zborniku kroz 29 članaka različita sadržaja, izričaja i perspektive studiozno je prikazana ta borba kroz opise brojnih organizacija i pojedinaca u emigraciji, zbog čega je zbornik *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću* nezaobilazno djelo za proučavanje hrvatskoga iseljništva, ali i vrijedan prikaz političkih prilika u domovini.

Zvonimir Herceg